

STYRA SITT LIV

Om förutsättningar för social funktion hos personer med psykisk funktionsnedsättning.

**Psykiatrireformen i Gävleborgs län
ur olika forskningsperspektiv.**

**Jonas Åberg
Ove Källtorp**

Kommunförbundet Gävleborgs län

X-Fokus

STYRA SITT LIV

Om förutsättningar för social funktion hos personer med psykisk funktionsnedsättning.

Psykiatrireformen i Gävleborgs län ur olika forskningsperspektiv.

**Jonas Åberg, med dr, projektledare
Institutionen för Vårdvetenskap och Socialt Arbete (IVOSA)
Växjö Universitet**

**Ove Källtorp, docent, forskningsledare vid
X-Fokus, Kommunförbundet, Gävleborg
Gävle**

Förord

Boken tar sin utgångspunkt i en utvärdering av psykiatrireformens genomslag och nuvarande läge i Gävleborgs län. Utvärderingen genomfördes under 1999-2000 genom ett uppdrag från Kommunförbundet Gävleborg till dess forsknings- och utvecklingsenhet X-Fokus. För planering, sammanfattning och analys i utvärderingen engagerades som projektledare med. dr. Jonas Åberg, Växjö. Denne svarar för innehållet i denna rapport tillsammans med forskningsledaren vid X-Fokus, docent Ove Källtorp. Förutom projektledaren och medarbetarna vid X-Fokus har ett stort antal personer i alla länets kommuner dels bidragit med underlag för utvärderingen dels också medverkat i planering, seminarier och konferenser under arbetets gång. Hit hör de projektledare eller motsvarande ansvariga för insatserna för psykiskt funktionshindrade personer i kommunerna som dessutom besvarat omfattande enkäter för utvärderingens räkning. Djupintervjuer med personer ur psykiatriutredningen, politiker och klientföreträdare har gjorts av Ingemar Borg-Jansson. Vidare har vård- och omsorgspersonal knutna till den lokala psykiatrin utfört ett sjuttioal intervjuer med ett urval av psykiatrins brukare (klienter) i länet. Dessutom har några representanter för frivilligorganisationerna och Gävleborgs läns landsting medverkat i planering och genomförande. Till alla dessa riktas ett stort kollektivt tack för det omfattande arbete som lagts ned för att utvärderingen skulle kunna genomföras. Den bygger i allt väsentligt på det underlag som dessa personer bidragit med och de har alla på olika sätt medverkat i den mycket sammansatta process som en kvalitativ, brukarorienterad utvärdering som denna är.

Jonas Åberg och Ove Källtorp

Sammanfattning

Boken utgör en rapport från en studie av psykiatrireformens genomförande i Gävleborgs län. Den beskriver genomförandeprocessens läge och analyserar aktuella problem och svårigheter. Rapporten söker att genom jämförelser med psykiatrireformen i dess helhet i landet och jämförelser med brukarbehov sådana de kan identifieras i intervjuer och observationer generera teorier som kan förklara vissa svårigheter och anvisa vägar till lösningar av problem.

I genomförandet har flera forskare och ett stort antal intervjuare engagerats. Forskningsmaterial har hämtats ur intervjuer av varierande slag, från drygt timslånga djupintervjuer till kortare telefonintervjuer. Härutöver har utnyttjats observationer gjorda av behandlingspersonal samt enkäter som skickats till psykiatriansvariga i varje kommun.

Materialet har analyserats dels enligt deskriptiv (fenomenologisk) metodik, dels enligt en induktiv, torigenererande, metodik (Grounded Theory). Analyserna har gjorts av de två huvudansvariga forskarna, projektledaren Jonas Åberg och forskningledaren vid X-Fokus, Ove Källtorp.

Analysen visar att psykiatrireformen är en dynamisk process som ändrat karaktär under åren från psykiatriutredningens rekommendationer och till dags dato. Den har olika karaktär i olika geografiska områden, men också vissa genomgående drag, t ex svårigheter att hantera de olika "kunskapspaket" som används av psykiatri, kommunernas stöd/service och andra aktörer.

Studien visar att de antaganden om kunskapsöverföring som fanns i reformens tidiga skede inte klarar konfrontation med verklighetens förutsättningar. Psykiatrin har bl a betydligt större problem än förväntat i fråga om att undervisa socialtjänstpersonal. Studien tillför teoretiska förklaringar till detta och till andra svårigheter i kunskapshantering och pekar på lösningar.

Enkätdelen av studien visar att vissa delar av behandling, stöd och service fungerar bättre och andra sämre, med stora variationer mellan kommunerna bland annat i fråga om utbud av olika boendeformer och i fråga om graden av brukarmedverkan i planering och genomförande. Speciella svårigheter finns att ordna bostad åt vräkta personer och personer med missbruksproblem. Det verkar finnas ett mörkertal i fråga om personer som skulle behöva stöd, men inte får det. Kritik framkommer mot sjukhuspsykiatrin samtidigt som uppskattning uttrycks av den lokala psykiatriska öppenvården. Primärvården kritiseras för ett dåligt bemötande av människor med psykiska funktionshinder. Allmänt efterlyses bättre och snabbare vägar till inläggning för personer som har behov av sådan samt mellanformer av boende för dem som inte behöver sjukhus, men är för dåliga för att klara sitt vanliga boende. I samtliga kommuner pågår ett systematiskt arbete att utveckla ökad personalkompetens och förbättrade samarbetsformer.

Analysen av brukarintervjuerna visar att principen att låta klienten/brukaren vara motor och initiativtagare i sin egen rehabiliteringsprocess är svårare att tillämpa än vad psykiatriutredningen förutsatte. Studien ger teoretiska förklaringar till detta och pekar på möjligheter att komma vidare i riktning mot verksamheter inom vård, behandling, stöd och

service som kan läggas upp på ett sätt som bäst hjälper den aktuella individen till en optimal, unik, personlig utveckling.

Studien analyserar centrala begrepp i stöd- och behandlingsarbete. Konsekvenserna av att försöka göra brukaren/klienten mera "normal" (normalitetsprincip A) jämförs med konsekvenserna av att vidga normalitetsbegreppet hos klientens omgivning så att klienten kan rymmas utan att justera sig nämnvärt (normalitetsprincip B).

Klientens makt är generellt sett låg i relation till övriga aktörer (inklusive "Svensson"). Han saknar bland annat en väg till makt, som många andra har tillgång till, nämligen identitet ur grupp tillhörighet. Identitet som "brukare" är inte tillnärmelsevis så maktskapande som identitet som "psykiater".

Klientens möjlighet att välja livsstil utöver de mest konventionella och "godkända" begränsas av att han riskerar att fråntas makt ifall han är för "jobbig". Detta kan bli en fälla, genom att enda chansen att få makt och att kunna ta kontrollen över det egna livet kan bli att underkasta sig omgivningens normer, vilket i praktiken innebär att ge avkall på makt.

En central teori framkommer kring varför åtskilliga personer i en brukar-situation stannar upp i sin sociala utveckling. Brukare, i likhet med andra människor, utvecklas socialt av att möta uppskattning för egenskaper som de uppfattar som sina egna, autentiska. Det räcker inte med uppskattning av vad slag som helst, utan den måste stå i samklang med självbilden. Detta skapar speciella problem för personer som har en mycket svårgripbar eller växlande självbild, vilket är fallet hos många brukare enligt intervjuerna. Detta ställer speciella krav på personer i stöd- och service-funktioner. Teorin kan förklara varför vissa försök att aktivera personer genom arbete och sysselsättning kan bli lyckade och andra misslyckade.

Diskussionsavsnittet tar upp de praktiska konsekvenserna av studiens resultat och pekar på faktorer i metodikutveckling, organisation och personalkompetens som kan förtjäna att ägnas speciell uppmärksamhet om reformens fortskridande skall gynnas optimalt.

Boken avslutas med ett utkast till studieplan för personalutbildningar.